

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

Examinations-pm, Kapital och fält. Metoder för studier av utbildning och kultur, 7,5 hp, ht-07

Emil Bertilsson, doktorand utbildningssociologi

Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet

emil.bertilsson@edu.uu.se

Studier av lärarutbildning och lärarkåren med hjälp av Bourdieu

Mitt, ganska nyligen, påbörjade avhandlingsarbete har för närvarande arbetstiteln *Från lektorer till coacher. Gymnasielärares ursprung, utbildning och karriär 1977-2007*. Jag tänkte ägna utrymme i denna text att diskutera utgångspunkterna för mitt arbete och hur Bourdieus forskningsverktyg kan vara mig behjälpliga. Eftersom jag är i en inledningsfas hoppas jag att jag kan få kommentarer om avhandlingens möjligheter och förutsättningar kopplat till de teoretiska och metodologiska utgångspunkterna. Jag kommer att inleda med att diskutera hur Bourdieus begrepp kan komma till nytta i min studie av lärarstudenter och lärare, därefter presenterar jag kort de metoder, främst korrespondensanalys, som kommer att användas i avhandlingsarbetet. Först något om utgångspunkterna.

Mitt huvudintresse i avhandlingsarbetet är att studera förhållandet mellan lärarutbildning och lärarnas arbetsmarknad under perioden 1977-2007. Intresset kan ses i ljuset av de förändringar som skett dels i rekryteringen till lärarutbildningen och dels inom lärarnas arbetsmarknad under de senaste 10-15 åren. Det är, som titeln antyder, gymnasielärarna och förutsättningarna inom gymnasieskolan som är huvudintresse för avhandlingen. Detta är med tanke på de senaste årens omstruktureringar av både lärarutbildningen och skolsystemet rimligt att tro att dessa förutsättningar har förändrats, inte minst för gymnasielärarna. Man kan inte undgå att dra paralleller till skillnader mellan dagens gymnasielärare och den samhällsposition som läroverkslärarna besatt vid sin tid. De förra var i större utsträckning knutna till akademien, hade en annan offentlig roll som statliga tjänstemän, var högst delaktiga i debatten kring skolan och besatt möjligheterna att påverka både dess innehåll och utformning.¹

I avhandlingen planeras tre typer av studier. Grovt sammanfattat kan man säga att den första behandlar såväl lärarutbildningens som lärarkårens sociala sammansättning på en mer övergripande nivå åren 1977-2005. Den andra fokuserar på rekryteringen till lärarutbildningen

¹ Som beskrivits i bl.a. Ulla Johansson (2000), *Normalitet kön och klass. Liv och lärande i svenska läroverk 1927-1960*, Nykopia Tryck AB, Stockholm.

med en detaljstudie av lärarutbildningarna i Uppsala som till viss del relateras till motsvarande utbildningar i Stockholm och Gävle. Fokus i denna delstudie är att förstå hur studenter formas till blivande lärare av utbildningen och de skillnader som finns mellan olika typer av utbildningar och lärosäten. Den tredje och sista studien lägger tonvikten vid lärarnas arbetsmarknad för att förstå lärares orientering på gymnasiefältet och hur rekryteringen av lärare kan relateras till exempel rekrytering av elever och olika gymnasieskolors positioner. Denna studie avgränsas till Uppsala.

Förutom att svara på hur övergripande rekryteringsmönster förändrats över tid vill jag i den sista delstudien även analysera vad som händer i övergången mellan utbildning och arbetsmarknad på en mer lokal nivå. Exempelvis är det intressant att fråga sig vilka slags strategier som olika skolor utvecklar vid rekrytering av lärare och om dessa används för att säkerställa att man anställer rätt personer (med rätt slags tillgångar) utifrån skolans profilering. Vissa skolor kanske satsar på en ung och entusiastisk lärarkår medan andra föredrar rutin och akademiska meriter. Strategier som dessa får en helt annan betydelse om man utgår från att skolor numera agerar på en utbildningsmarknad med stärkt konkurrens om elever. Från andra håll blir det intressant att fråga sig hur lärares strategier i mötet med arbetsmarknaden kan relateras till dessa rekryteringsstrategier. Jag avser med andra ord att lägga fokus på de tillgångar som olika lärare besitter – kulturella, ekonomiska, utbildningsmässiga – och vad dessa har för betydelse i mötet med arbetsmarknaden.

Det material som används är del statistiskt registermaterial från SCB², enkäter från lärarutbildningarna i Uppsala, Stockholm och Gävle³ och intervjuer med skollärare i Uppsala. Förhoppningen är att detta material, i linje med Bourdieus tankegångar, ska kunna fånga både objektiva, strukturella, villkor och hur lärarstudenter och lärare själva upplever dessa villkor.

Konstruktion av forskningsobjekt, profession eller kår

Ett alternativ som utgångspunkt för mitt avhandlingsarbete när det gäller att analysera villkoren för lärarnas arbetsmarknad skulle kunna vara att betrakta gymnasielärarna som en profession och anlägga ett professionsteoretiskt perspektiv. Just lärarnas villkor på arbetsmarknaden har inte så sällan studerats ur ett sådant perspektiv. Bourdieu har riktat en del kritik mot mycket av den traditionella professionsforskning som tidigare genomförts. Kritiken grundar sig till stor del på hans syn på hur man som forskare konstruerar sitt forskningsobjekt. Just konstruktionen av

² Främst Registret över pedagogisk personal (Lärarregistret), Högskoleregistret och Folk- och Bostadsräkningar FoB.

³ Totalt 670 enkäter fördelade på de tre lärosätena.

forskningsobjektet är enligt Bourdieu den kanske mest centrala delen i forskningsprocessen.⁴ Det är, om man ska använda Bourdieus språkbruk, lätt att man vid sitt val av studieobjekt låter sig påverkas av och ta över redan fastslagna begrepp, teorier och språkbruk. Denna risk kan tänkas vara extra påtaglig när det gäller ett forskningsområde som omfattar skolan och skollärare. Här pågår en intensiv debatt om lärares status, yrkeskompetens och villkor på arbetsmarknaden. Få sociala fält förefaller locka så många olika intressenter att delta i denna debatt. Politiker, skolledare, administratörer, elever, föräldrar, fackförbunds företrädare, forskare och lärare själva har alla sina egna recept på hur ”skolans kris” ska lösas och hur lärare ska uppnå högre yrkesstatus. Professionsforskningen har enligt Bourdieu ofta förbisett de motsättningar som kan råda inom olika yrkesgrupper och mellan olika aktörer inom denna grupp. Begreppet professioner blir problematiskt som analytiskt verktyg då det är ett vardagligt begrepp som fått vetenskaplig status. Detta har inneburit att definitionen av studieobjektet, professionen, okritiskt har övertagits av forskarsamhället. Resonemanget ligger i linje med Bourdieus önskan att bryta med de ”spontana föreställningar”.⁵ Detta för att undvika ”treating as an instrument of knowledge what ought to be the object of knowledge”.⁶

Bourdieu's poäng är viktig. Vid ett oproblematiserat användande av begrepp som professioner och professionalisering, utan att tänka om dess definitioner, resulterar detta i att forskningen endast kommer att upprätthålla de sedan tidigare legitimerade versionerna av studieobjektet. Ta professionen lärare som ett exempel. Om man i vardagligt tal benämner en viss grupp som ”lärarna”, inför åtgärder som ska höja ”lärarnas” status och på olika sätt slår fast gruppens existens som en fungerande helhet samtidigt som man fastslår gruppens position i samhällsstrukturen, är det enkelt att som studieobjekt ta just denna grupp ”lärare” och därmed ytterligare förstärker den fastslagna definitionen. Resultatet blir också att alla som faller under denna benämning antas ha liknande förutsättningar och villkor. Med en professionsteoretisk ansats finns med andra ord risken att mycket av de interna skillnaderna som finns inom gruppen, fördelningen av tillgångar, olika strategier som utvecklas osv. – som jag hoppas framträder vid användandet av Bourdieus begrepp – skulle osynliggöras. Man skulle fokusera på de gemensamma dragen och missa särdragen och avvikelserna.

Bourdieu har istället använt sig av ett annat begrepp, nämligen kår (*corps*). En kår kännetecknas av att de besitter en gemensam kåranda (*esprit de corps*). En kåranda som i

⁴ Se ex. Pierre Bourdieu (2000), *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Stockholm: Symposion, pp. 263ff.

⁵ Se Donald Broady (1991), *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm, HLS Förlag, pp. 442ff.

⁶ Pierre Bourdieu & Loïc J.D. Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, University of Chicago, p. 183.

Frankrike framförallt växt fram och odlats vid elitskolorna (*Grandes ecoles*).⁷ Vad som skapas vid dessa skolor, menar Bourdieu, är en samhörighet och en känsla för yrket som innebär en stark vilja att upprätthålla kårens intressen och status. Denna kåranda kan också ses som ett slags socialt kapital som följer med ett medlemskap i en kår.⁸ Skapandet av en kår är i denna betydelse något annat än en yrkesgrupps professionaliseringssträvanden i den betydelsen att kåren har skapats genom en process av homogenisering, en genomgången exklusiv utbildning, tillsammans med likar (en ofta socialt homogen grupp), där en gemensam tro på det egna yrkets värde växt fram. En profession kan som jag förstår det mycket väl ha en liknande inbyggd strävan efter yrkesstatus men gruppen är en konstruktion som inte bygger på en analys av hur denna strävan växt fram.

Analyser av en kår skiljer sig från fältanalyser i den mening att den samhörighetskänsla och de sociala band som är en viktig beståndsdel inom kårerna är svåra att skåda genom att hänvisa till de sociala positioner som medlemmarna innehar. Inom de franska elitskolorna skapas på ett alldeles särskilt sätt, genom den sociala homogenitet som rekryteringen till skolorna säkrar, förutsättningarna för etablerandet av kårer. Intressant är hur utbildningen selekterar och homogeniserar och skapar ”klasser av habitus” som ger studenterna en alldeles särskild identitet och tro på sin utvaldhet. Den avgörande frågan är om det inom gymnasielärarkåren finns sådana ”kåreffekter” som bidrar till relationer mellan olika positioner och om dessa i sådana fall bidrar till att försvåra tydliggörandet mellan relationer verksamma inom det fält som man ingår i. Det finns många argument för att sådana effekter svårligen skulle kunna urskiljas, men denna fråga tjänar på att bli en empirisk fråga.

Gymnasieskolan som fält, skolors rekryteringsstrategier och lärares yrkesstrategier

Fältbegreppet

Jag ska här beskriva hur jag tror att fältbegreppet men också kortfattat hur begreppen kapital, habitus och strategier kan vara till hjälp i mitt kommande arbete. Först något om definitionerna. Det fält som en individ träder in på kan ses som ett redan strukturerat rum. Här finns redan olika styrkeförhållanden och hierarkier mellan olika positioner. Samtidigt är strukturen beroende av de

⁷ Som exempel nämner Bourdieu bl.a. innehavare av tjänster inom den statliga byråkratin se Pierre Bourdieu (1996), *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford University Press.

⁸ Pierre Bourdieu & Loïc J.D. Wacquant (1992), p. 182.

insatser som individerna utför på fältet. Viktigt att poängtera är att det är positionen inom fältet som är det centrala, en position som kan fyllas upp av individer eller institutioner. Det relationella perspektivet är centralt i betydelsen att det är relationer mellan olika positioner, besatta av individer eller institutioner, och de tillgångar som är kopplade till dessa positioner som är av intresse.

I Bourdieus studier av utbildningssystemet, och fältet av utbildningsinstitutioner, har fokus ofta riktats mot de positioner som varit dominanta och som haft stor betydelse för rekryteringen till positioner inom maktfältet i Frankrike. Som empiriskt exempel går det inte att undvika att nämna hans analyser av det högre utbildningssystemet i boken *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*.⁹ Detta synnerligen syntetiska verk är bland annat en analys av de högre utbildningsinstitutionernas betydelse i rekryteringen till yrken inom maktens fält i Frankrike men också en studie som behandlar sociala grupperas reproduktionsstrategier, varav utbildningsstrategier är en viktig komponent. Bourdieu visar genom sina analyser den konsekrerande funktion som dessa institutioner har för samhällets eliter. En examen från en elitskola, och den titel som följer med, innebär en förstärkning av det symboliska kapital som flera av studenterna redan haft med sig vid inträdet. Intressant är också att dessa studenter också ger en tillökning till skolornas kapital, i den mening att det kapital som studenterna bär med sig smittar av sig på de institutioner som de träder in i. Ett annat exempel är *Homo Academicus*¹⁰ där den parisiska universitetsvärlden under slutet av 1960-talet analyseras. I *Homo Academicus* diskuterar Bourdieu bland annat vilka olika kapitalformer som leder till akademisk prestige och vad som skapar hierarkier inom den akademiska världen. Gemensamt för *Homo Academicus* och *The State Nobility* är att de sätter utbildning och utbildningssystemet, och därmed de agenter som är verksamma däri, i fokus för att kunna förstå positioner och hierarkier inom maktfältet. Dessa arbeten har bland annat påvisat en homologisk struktur mellan just fältet av elitskolor och det maktfält som analyserats i Bourdieus verk *Distinction*.¹¹

Sökarljuset har som i exemplet *The State Nobility* tydligt varit riktat mot institutioner som innehaft dominerande positioner i utbildningsfältet. I mitt fall blir perspektivet närmast det omvända genom att studera en i högskolefältet och det sociala rummet dominerad position.¹²

⁹ Pierre Bourdieu (1996a), *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford University Press.

¹⁰ Pierre Bourdieu (1996b), *Homo Academicus*, Symposion, Stockholm.

¹¹ Pierre Bourdieu (1984), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge, London.

¹² Som exempel på en Bourdieu-inspirerad studie av rekrytering lärarutbildningen kan nämnas Mikael Börjesson (2006), *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, SEC-reports, No. 30, 3 reviderad uppl., SEC/ILU. Analyserna visar bland annat att lärarutbildningarna innehar dominerade positioner, socialt och meritokratiskt, i förhållande flera av högskolans övriga utbildningar.

I avhandlingen är det egentligen två fält som är av intresse. Dels högskolefältet och dels gymnasiefältet (eller snarare ett regionalt gymnasiefält). Lärarutbildningen kan i sig analyseras som en del av ett svenskt högskolefält.¹³ En sådan analys ger en bild av hur rekryteringen till lärarutbildningen ser ut i jämförelse med andra utbildningar, vilka skillnader som finns mellan olika lärarutbildningar samt hur relationen ser ut mellan olika utbildningsorter. I min studie kommer lärarutbildningarna i sig analyseras som ett delfält i det större högskolefältet. Detta för att sätta ljuset på skillnader i rekrytering till olika lärosäten och olika utbildningsprogram.

Studenter på en lärarutbildning är med andra ord agenter på ett högskolefält. När man lämnar högskolan för att arbeta inom skolan träder man in i ett annat socialt fält. Detta skulle kunna betraktas som ett skolfält som ytterligare kan avgränsas till ett regionalt gymnasiefält. Fältbegreppet används så att relationer mellan olika lärare med olika tillgångar tydliggörs. Det finns här möjlighet att knyta an till studier som just analysera regionala gymnasiefält som ett konkurrensfält där olika gymnasieprogram och skolor innehar olika positioner som i stor utsträckning är ett resultat av de elever man rekryterar och deras tillgångar, kulturella som ekonomiska, men också av skolans läge, anciennitet, den profil man odlar osv.¹⁴ En intressant fråga blir hur man kan relatera rekryteringen av elever till rekryteringen av lärare. Därigenom hoppas jag kunna ge svar på vad som händer i mötet mellan ett system av dispositioner (lärarnas tillgångar) och ett system av positioner (skolornas position på gymnasiefältet). Finns det exempelvis särskiljande drag i lärarrekruteringen på de skolor som besitter framträdande positioner inom gymnasiefältet? Att tillföra denna lärardimension innebär förhoppningsvis en mer fullödig beskrivning av dessa skolor, samtidigt som man får en förståelse för hur lärarnas arbetsmarknad fungerar vid exempelvis rekryteringsprocesser. Genom att använda Bourdieus begrepp skapas verktyg som jag tror har möjlighet att blottlägga olika förutsättningar på gymnasielärarnas arbetsmarknad och det regionala gymnasiefältet i Uppsala.

Min utgångspunkt är sammanfattningsvis denna: Jag är intresserad av övergången från ett fält, högskolefältet, till ett annat, gymnasiefältet (som samtidigt fungerar som lärarnas arbetsmarknad). Inom dessa fält finns redan hierarkier och positioner som är bestämda av studenternas respektive elevernas tillgångar. Båda är att betrakta som konsumtionsfält i betydelsen att man konsumerar utbildning i det första fallet och sysselsättning i det andra. Ett annat perspektiv vore att istället betrakta lärarnas som agenter på ett produktionsfält. Detta skulle innebära att jag i mitt intresse för lärarna skulle utgå från att dessa är aktiva, inte enbart i den

¹³ Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält har tidigare genomförts av Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), se Donald Broady (2001), *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002-2004*, SEC-reports 28, Uppsala universitet.

¹⁴ Några av dessa studier har blivit till inom forskningsprojektet *Gymnasieskolan som konkurrensfält*.

verksamhet som direkt rör lärarnas arbete, men också skapa förutsättningar och sätta agendan för den verksamhet som bedrivs. För att analysera gymnasieskolan som ett produktionsfält skulle jag också behöva studera ett flertal andra agenter, som skolpolitiker och administratörer, fackliga företrädare osv., alla som bidrar till förutsättningarna för produktion av utbildning. Men mitt intresse begränsas till hur skolor rekryterar lärare och hur lärare kan fungera som ett verktyg för skolor att upprätthålla eller förbättra sina positioner på fältet.

Kapital, habitus och strategier

Det är naturligtvis svårt att genomföra analyser av ett fält utan att ta hänsyn till vilka typer av kapital som är verksamma inom fältet, men denna beskrivning av en slags objektiv verklighet ger inte hela förklaringen. Vi behöver också en förståelse för vilka individuella strategier som utvecklas vid mötet med dessa fält. Genom användandet av Bourdieus begrepp, kapital, habitus och strategier, finns möjligheten att särskilja olika individer – i detta fall lärarstudenter och lärare – just utifrån deras tillgångar, utbildningsinvesteringar och strategier.

Kapitalbegreppet kan ses som ett sätt att förklara de resurser och tillgångar – symboliska som materiella – som individer besitter. Det symboliska kapitalet definieras av Broady som ”*det som av sociala grupper igenkännes som värdefullt och tillerkänns värde*”.¹⁵ Det symboliska kapitalet är med andra ord en övergripande beteckning på sådant som på olika sätt kan fungera som tillgångar i det sociala livet. I Bourdieus studier har exempelvis det kulturella kapitalet såväl som utbildningskapitalet getts mycket uppmärksamhet för att förstå det sociala rummet. Det som är intressant med kapitalbegreppet är att det inte på förhand är givet vilken form av kapital som fungerar som en tillgång utan detta är beroende av den sociala kontext som studeras. Således innebär det för denna studie att hitta användbara indikatorer på olika typer av kapital, som kan ge utdelning på lärarnas arbetsmarknad. Först då kan man gå över till att studera relationerna mellan olika individer eller grupper. En oundviklig fråga, särskilt med tanke på den höga andelen obehöriga lärare inom gymnasieskolan, är naturligtvis hur utbildningskapital i form av en lärarutbildning fungerar som symboliskt kapital inom lärarnas arbetsmarknad.

Förutom begreppen kapital och fält används begreppet *habitus*. Enligt Broady fungerar habitus som ”system av dispositioner som tillåter människor handla, tänka och orientera sig i den sociala världen”.¹⁶ Habitus är format efter det liv man tidigare levt och det kapital man bär med

¹⁵ Donald Broady (1991), *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS Förlag, Stockholm, p. 169. För en detaljerad genomgång av Bourdieus begrepp och dess framväxt se pp. 165-294.

¹⁶ Donald Broady (1991), p. 160.

sig och påverkar därmed sättet man handlar och tänker. Habitusbegreppet är nära sammankopplat med kapitalbegreppet men kräver särskilda verktyg för att analyseras, som exempelvis intervjuer. Här gäller det framför allt att försöka finna egenskaper eller förhållningssätt, sätt att agera som är specifikt för den grupp man studerar. Studiet av habitus möjliggör en förståelse av relationen mellan individers handlingar och de strukturer som individen verkar inom. En möjlig utgångspunkt är att betrakta habitus som en strategigenererande princip som ger agenter möjligheter att möta olika situationer. Strategier uppkommer med andra ord i mötet mellan habitus och de sociala villkor man möter (fältet).

Just strategier är ett annat av Bourdieus begrepp som kommer att vara brukbart i analyserna. Strategier kan här ses från två håll. Inom gymnasiefältet kan gymnasieskolors rekrytering av lärare ses som en strategi att värna om värdet på sitt kapitalinnehav. Intressant är inte minst att kontrastera fristående skolors rekryteringsstrategier mot kommunala. Strategibegreppet blir naturligtvis relaterat till kapitalbegreppet. Innehavet av mycket symboliskt kapital, och en dominerande position inom gymnasiefältet, kan innebära större möjlighet – genom exempelvis ett större antal sökande – att välja lärare för att fylla sina tjänster. Från andra hållet blir lärares yrkesstrategier, vilka skolor man söker sig till, hur man rör sig mellan olika skolor och skolformer intressant att närmare undersöka. Eftersom materialet möjliggör studier av lärarkåren över tid är det intressant att fråga sig vilken betydelse tillgången till lärare har, som exempel kan nämnas att vi de senaste åren sett en kraftig överproduktion av gymnasielärare samtidigt som det råder brist på lärare inom de lägre skolformerna.

Denna genomgång blir naturligtvis väldigt schematiskt mycket på grund av att jag ännu inte fullt ut har utrett vad min empiri innehåller för möjligheter. Mitt val av teoretiska utgångspunkter får också en direkt konsekvens för de analysmetoder som jag tänkt använda. För Bourdieu är exempelvis statistiken central som metod och ett sätt att blottlägga strukturer och komma bort från spontana föreställningar.¹⁷ Genom att analysera de statistiska relationerna kan man skapa sig en karta över sitt studieobjekt. De relationer som framträder med hjälp av dessa översiktsskator kan sedan kompletteras och tolkas med hjälp av andra metoder. I Bourdieus arbeten har framför allt korrespondensanalysen visat sig vara ett viktigt statistiskt verktyg och kommer så vara även i mitt avhandlingsarbete.¹⁸

¹⁷ Om Bourdieus förhållande till statistiken, se Broady (1991), pp. 473-527.

¹⁸ Just korrespondensanalysen blev ett viktigt analysredskap i Bourdieus arbeten fr.o.m. den senare delen av 70-talet.

Geometrisk dataanalys och korrespondensanalys

Genomgående kommer geometrisk dataanalys (GDA) och framförallt korrespondensanalys¹⁹ att vara ett centralt verktyg i avhandlingsarbetet. Detta gäller både analyser av registermaterialet och enkätmaterialet. Korrespondensanalysen finner sin plats inte enbart som statistisk teknik utan också hur resultaten kan ingå i en Bourdieu-inspirerad studie. Dataanalysen har sitt ursprung i matematikern Jean-Paul Benzécri's arbete. Grundtanken är att presentera relationer mellan olika variabler i geometriska termer. Visualiserat innebär detta att skillnader framträder som avstånd mellan punkter.²⁰ Fördelarna som jag ser det med korrespondensanalysen är flera. En sådan är att man har möjlighet att analysera stora och komplicerade datamaterial på ett sätt som gör att mönster och avvikelser framträder tydligt. Dessutom finns genom användandet av multipel korrespondensanalys möjligheten att analysera ett stort antal variabler på samma gång. Således lämpar sig metoden både för analyser av registerdata med ett stort antal individer och enkätmaterial. En annan är att korrespondensanalysen är att betrakta inte enbart som en deskriptiv metod utan möjligheter finns att väga in förklarande element i analyserna. Dessutom lämpar sig metoden väl i relation till Bourdieus sociologi. Sedan 70-talet har Bourdieu och hans medarbetare frekvent använt korrespondensanalysen som statistisk metod i sina undersökningar. Om korrespondensanalysen säger Bourdieu själv:

”correspondence analysis is a relational technique of data analysis whose philosophy corresponds exactly to what, in my view, the reality of the social world is. It is a technique which “thinks” in terms of relation, as I try to do precisely with the notion of field.²¹

Korrespondensanalysen möjliggör med andra ord att både visualisera och analysera relationer mellan olika individer och positioner i ett mångdimensionellt rum. I mitt fall är jag intresserad av att se rekryteringsmönster inte enbart utifrån enskilda variabler utan hur fördelningen av flera typer av tillgångar ser ut bland lärarstudenter och lärare.

Som ett exempel visas nedan en analys av en enkät med 148 lärarstudenter i Uppsala. Resultaten är högst preliminära i ett senare skede kommer drygt 670 enkäter från Uppsala, Gävle

¹⁹ Det finns två typer av korrespondensanalys, enkel korrespondensanalys (CA) och multipel korrespondensanalys (MCA). Den avgörande skillnaden är att inom MCA finns möjlighet att analysera relationen mellan fler än två variabler. Det är främst MCA som kommer att brukas som analysmetod i avhandlingen.

²⁰ För en genomgång av de matematiska grunderna för analysmetoden se, Brigitte LeRoux & Henry Rouanet (2004), *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London.

²¹ Pierre Bourdieu & Loïc J.D. Wacquant (1992), p. 96.

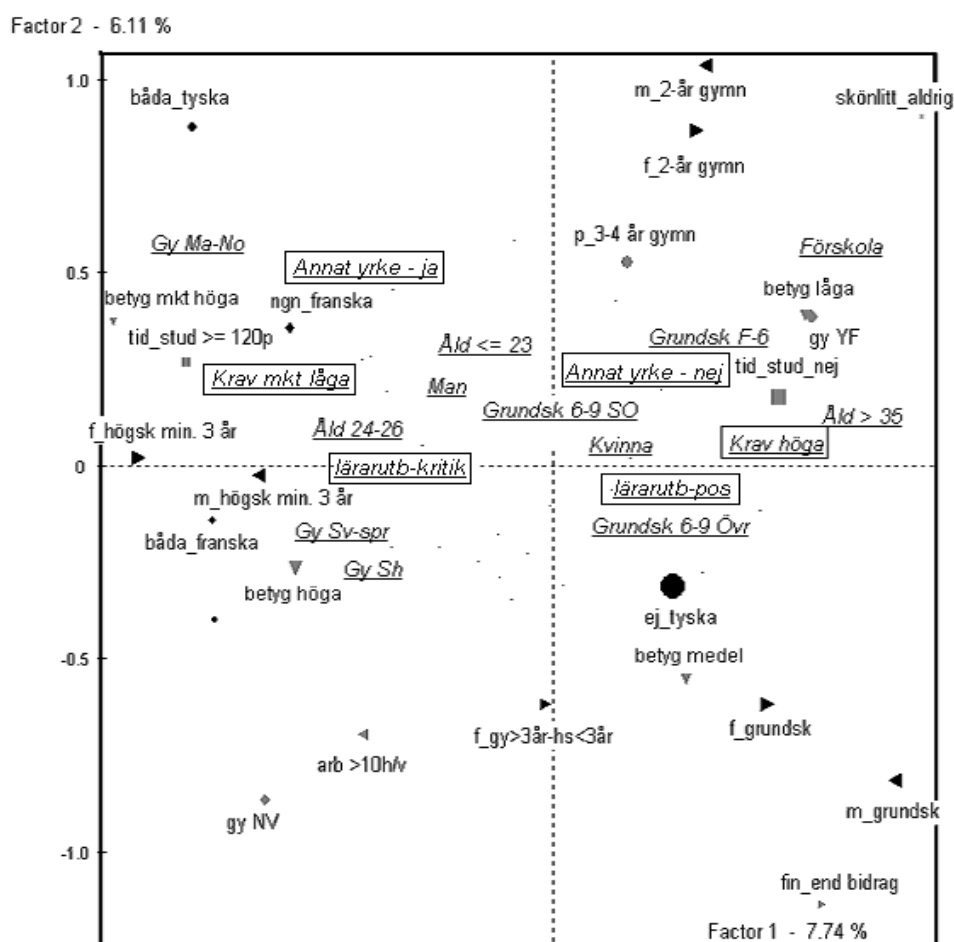
och Stockholm att ingå i analysen.²² Grafen är endast ett exempel på hur man kan använda korrespondensanalys för att hitta mönster i ett material som på pappret förefaller relativt homogent (i den betydelsen att individerna i analysen gick samma utbildningsprogram och samma kurs under samma termin). Rummet är konstruerat utifrån 13 aktiva variabler som rör studentens utbildningskapital, indikatorer på kulturellt kapital, indikatorer på ekonomiskt kapital och föräldrarnas kulturella kapital. Vad man inledningsvis ser är att den vänstra sidan av grafen samlar individer med mycket tillgångar, framförallt utbildningskapital och nedärvt kulturellt kapital. I denna del av grafen hamnar individer med föräldrar med längre högskoleutbildning och med mycket språkkunskaper (franska och tyska) och studenterna har själva höga betyg från gymnasiet och många högskolepoäng från tidigare universitetsstudier. Motsvarande den högra delen av grafen ser vi en koncentration av studenter med lägre skolkapital, lägre betyg, yrkesförberedande program på gymnasiet och få eller inga högskolepoäng sedan tidigare. Genom att projicera supplementära element (kursiverade och understrukna) in i rummet kan vi se hur studenternas inriktning, d.v.s. vilken typ av lärarexamen som man siktar mot, placerar sig i rummet.

Vi kan i nästa steg dra slutsatsen att det finns intern differentiering i rekryteringen till lärarprogrammet som i stor utsträckning kan relateras till den inriktning som man läser, om man ska bli lärare på gymnasiet eller i förskolan. Gymnasielärare framförallt med inriktning mot Ma/No ämnen hamnar i grafen där vi finner studenter med framförallt mycket utbildningskapital (höga betyg från gymnasiet, större utbildningsinvesteringar) och nedärvt kulturellt kapital (föräldrar med längre högskoleutbildning och mycket språkkunskaper) Dessa studenter, i gymnasiepolen, är också klart yngre än den motsatta polen. Bland de blivande gymnasielärarna hittar vi också en större andel män. I den högra, mindre kapitalstarka, delen av grafen hittar vi de studenter som har en utbildning inriktad mot undervisning i förskola och de yngre åldrarna. Dessa resultat är kanske inte helt oväntade. Detta är dock inte slutstationen i analysen. Vi kan också i det konstruerade rummet projicera exempelvis olika typer av ställningstaganden, förhållningssätt till utbildningen och hur man ser på framtiden. Jag har som exempel lagt till supplementärt element som handlar om sådana förhållningssätt. Lite förenklat kan man säga att detta visar att man bland gymnasielärarna finner en högra andel studenter som har en kritisk hållning till lärarutbildning och som tycker att kraven som ställs är för låga. Tydligt är också att gymnasielärarna i större utsträckning kan tänka sig en annan yrkeskarriär än skollärare (intressant inte minst om man vill diskutera existensen av en gemensam kåranda bland

²² Det bör också tilläggas att analysen ännu inte uppfyller de krav som ställs för att göra fullständig tolkning, därför presenterar jag grafiskt endast resultaten av de första två dimensionerna av korrespondensanalysen.

gymnasielärare). I motsvarande ände av den första axeln har man en mer positiv inställning till lärarutbildningen och en stor andel studenter som har siktet inställt på en karriär inom skolan.

Figur 1. Korrespondensanalys (preliminära resultat) av lärarstudenter i Uppsala, vt-07

Dessa resultat, får som tidigare nämnts, ses som högst preliminära. Mycket kvarstår i det som är ett omfattande konstruktions- och analysarbete i arbetet med korrespondensanalysen. Tanken var här mer att ge ett exempel på hur korrespondensanalysen kan användas både som ett verktyg att studera relationer mellan lärarstudenter (och i ett senare skede olika lärarutbildnings sorter) samt väga in element som rör studenternas förhållningssätt till sin utbildning och hur man ser på sin framtid för att på så sätt få en djupare förståelse kring de förutsättningar som olika lärarstudenter har vid inträdet på arbetsmarknaden.

Litteratur

Pierre Bourdieu (1984), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge, London.

Pierre Bourdieu & Loïc J.D. Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, University of Chicago.

Pierre Bourdieu (1996a), *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford University Press.

Pierre Bourdieu (1996b), *Homo Academicus*, Symposium, Stockholm.

Pierre Bourdieu (2000), *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Symposium, Stockholm.

Donald Broady (1991), *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS Förlag, Stockholm.

Donald Broady (2001), *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002-2004*, SEC-reports 28, Uppsala universitet.

Mikael Börjesson (2006), *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, SEC-reports, No. 30, 3 reviderad uppl., SEC/ILU.

Brigitte LeRoux & Henry Rouanet (2004), *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London.